

Folyóiratcikkek

31/68

001.814.2:65.011.46

Tanulmány a dokumentációs termelékenység fogalmáról. /Essai sur la notion de productivité documentaire/ = Informations-UFOD, 13.k. 1.sz. 1966.jan. p.2-4.

Különbséget kell tenni a dokumentáció külső és belső termelékenysége között. A külső termelékenység az irodalomkutatás során keresett dokumentumok viszonylatában értelmezendő, tehát azok minőségétől, a felhasználók képzettségétől, valamint a gazdasági és földrajzi körülményektől függ. A belső termelékenység a dokumentáció sajátos törvényszerűségeinek megfelelően vagy egy feltett kérdésre kigyűjtött maximális számú dokumentumra, vagy adott dokumentációval maximális számú, feltehetően érdekelt személy ellátására irányul. A dokumentációs termelékenységet a következő képlet fejezi ki:

$$P = \frac{d}{D \cdot P \cdot T},$$

ahol d a feltett kérdésre kigyűjtött dokumentumok száma, D az adott kérdésre vonatkozó, összes létező dokumentumok száma, P a dokumentáció beszerzéséhez szükséges pénzügyi ráfordítás, T pedig a beszerzéshez szükséges idő. A dokumentációs tevékenység termelékenysége - a visszakereső jellegű munkára /irodalomkutatásra/ vonatkoztatva - a következő szinteken jelentkezik: a/ személyes /saját/ munka /szerzők, oktató személyzet/, b/ személyi könyvtár, c/ közkönyvtár, d/ központi, általános dokumentációs szolgálat, e/ szétküldésre kerülő dokumentációs szolgáltatás /dokumentációs folyóiratok stb./.

/Sperlágh S./

32/68

002:377

Az információ és dokumentáció kötelező oktatása az NDK szakiskoláiban. /Obligatorische Lehrveranstaltungen auf dem Gebiet der Information und Dokumentation im Fachschulbereich der DDR/ = ZIID Mitteilungen, 1967. 61.sz.nov.30. p.1-4.

A Felső- és Szakoktatásügyi Minisztérium Szakoktatási Főosztályának utasítása alapján az 1967/68. oktatási évtől kezdődően a minisztériumhoz tartozó szakiskolákban és felsőfoku technikumokban az információ és dokumentáció témakörben kötelező és tervszerű oktatást rendeltek el. Az oktatási programot a ZIID és a Karl Marx Stadt-i Institut für Fachschulwesen /IfF/ közösen dolgozta ki. A tantervet a minisztérium ajánlás formájában eljuttatta a társminisztériumokhoz, illetve más központi állami szervekhez tartozó szakiskoláknak is.

Az Információ és dokumentáció elnevezésű tantárgy oktatásának az a célja, hogy a hallgatókat olyan tájékoztatási forrásokkal ismeresse meg, amelyek segítségével a tanulásban és szakismeretek elsajátításában jobb eredményeket érhetnek el és eközben a jövő információ-felhasználóivá nevelődnek.

Az oktatás előkészítéseként az IfF és a ZIID először a tanárokat ismertette meg a tudományos-, műszaki-, gazdasági információk problémáival. A tanárok oktatását az IfF szervezte, de a tananyag tartalmi részéért a ZIID volt a felelős.

Az oktatást a Cottbus-i Felsőfoku Építészeti és Utügyi Technikumban rendezték. A főbb témakörök a következők voltak:

a tudományos, műszaki és gazdasági tájékoztatás jelentősége és a felhasználók oktatásának szükségessége a szakiskolákban;

az NDK tájékoztatási rendszere;

az Információ és dokumentáció tantárgy tárgya, tartalma, célja;

a tájékoztatási irodák szervezete és munkafolyamatai;

a tájékoztatás forrásai és eszközei;

katalogizálás, osztályozás;

a tájékoztatási források tartalmi feltárása;

a szakirodalom gyűjtése és felhasználása a saját /személyes/ oktatási, kutatói munkában;

az oktatók tapasztalatcseréje az információ és dokumentáció oktatásának eddigi eredményeiről;

a tudományos, műszaki és gazdasági tájékoztatás kapcsolata a könyvtárakkal, kiadókkal, szabadalmi tárákkal, szabványtárakkal stb.;

a könyvtárak használata, a könyvtári katalógusok;

a tájékoztatási irodák és a tájékoztatási bázis /fond/ használata;

reprográfiai eszközök;

a kutatás módszerei és eszközei;

az információ és dokumentáció oktatásának didaktikája;

a tájékoztatás propagandája a szakiskolákban.

Az oktatás iránti érdeklődést mutatta, hogy a minisztériumhoz tartozó 68 tanáron kívül, a társminisztériumok szakiskoláiból 19 oktató vett részt, akik a közeljövőben e tárgy oktatását saját iskoláikban be kívánják vezetni.

A ZIID felkérte az országos információs rendszerbe tartozó tájékoztatási szerveket, hogy támogassák minden eszközzel az információ-dokumentáció tantárgyat oktató iskolákat.

/Szepesváry T./

33/68

001.892.003.12:061.6.055

Gazdaságossági szempontok az ágazati dokumentációban. /Ekonomiska synpunkter på branschdokumentation/ - SVAEN, Ö. = Teknisk-Vetenskaplig Forskning, 38.k. 5.sz. 1967. p.187-189.

A tájékoztatás egyik fontos feladata a folyamatban lévő kutató-fejlesztő munkákról adott tájékoztatás. Ennek érdekében az IVF /Szérumgépipari Kutatóintézet/ évente egyszer gyűjteményes kötetet ad ki a skandináv országokban folyamatban lévő kutatási munkákról /főiskolák és kutatóintézetek/. A kutatási tevékenységet ütemterv szerint végzik, feltüntetve a részfolyamatokat /szakirodalom tanulmányozása, územek tanulmányozása, levélbeni megkeresések kibocsátása, személyes kapcsolatok, jelentés összeállítása/. A kutató személyzet leterhelési diagramja alapján megrajzolható az éves költségmegoszlás ábrája. Az információs tevékenység hatékonyságát az eredmények alapján mérik /pl. a kutatási jelentés fogadtatása, eladott példányszám stb./. A kutatás legolcsóbb módja a szakirodalmi tanulmányok készítése, melyek alapján eldönthető, milyen mértékű saját kutatás szükséges. Az IVF folyamatban lévő 21 kutatási témája esetében a munkaráfordítás 30-60 %-a jut az információk beszerzésére. Mivel úgy vélik, hogy ágazati szinten a dokumentáció gazdaságosabban oldható meg, mint vállalati tájékoztató egységek révén, közvéleménykutatást és kísérleteket végzőnek központosított dokumentációs szolgáltatások beindításával.

/Sperlágh S./

34/68

002.55:659.4.012.12

Az amerikai iparban dolgozó kutatók és mérnökök információs igényének felmérése. /Information survey of industrial scientists and engineers/ = Scientific Information Notes, 9.k. 6.sz. 1967.dec.-1968. jan. p.4.

Érdekes közvéleménykutatást végzett az Industrial Research folyóirat: a National Bureau of Standards /Mérésügyi Hivatal/ közreműködésével kérdéseket intézett kb. 600 tudóshoz és mérnökhöz, és a beküldött válaszok alapján felmérte a szakemberek információs igényeit. A megkérdezettek arról is beszámoltak, hogyan használják fel a meglévő információforrásokat és hogy milyen nehézségeik vannak a szükséges adatok felkutatásában.

Kitűnt, hogy a szakemberek 75 %-ának nehézségei vannak az anyagtulajdonságokra vonatkozó adatok megszerzésében. Heti átlagban 55 % -uk 1-5, 22 % -uk 6-10 és 19 % -uk tiznél több alkalommal kénytelen adatkereséssel foglalkozni.

A legtöbb kutató 1 órán belül megtalálja a szükséges információt, de 24 % -uk 1-8 órát, 8 % -uk pedig napokat és heteket is eltölt, míg megszerzi a kívánt adatot.

Az anyagtulajdonságokra vonatkozó adatforrások felhasználási gyakoriságuk sorrendjében a következők: kézikönyvek, egyéb könyvek,

irodalomkutatás, idegen műszaki könyvtárak, periodika, vállalati kiadványok.

A legkedveltebb dokumentumfajták: könyvek, folyóiratok, sokszorosított adatlapok, mikrofilmek, számítógép által kinyomtatott eredmények.

A megkérdezett tudósoknak és mérnököknek közel 75 %-a igényli és használja fel munkájában a bibliográfiákat.

Szakterületük tekintetében a megkérdezettek 37 %-a vegyészetrel, 32 %-a gépészetrel, 12 %-a fizikával, 8 %-a biológiai tudományokkal és 11 %-a egyéb tudományokkal foglalkozik.

/Szabó Gy./

35/68

002.55:681.32 ZAM 21/24

Bibliográfiai tájékoztatás ZAM 21/24 computerrel. /Informacja bibliograficzna z zastosowaniem elektronicznej maszyny cyfrowej ZAM 21/24/ - PRAWDZIC, D. = Aktualne Problemy Informacji i Dokumentacji, 12.k. 6.sz. 1967. p.10-14.

A lengyel Számítástechnikai Intézet tájékoztatási csoportja gondozásában havonta megjelenő bulletin készítésével kapcsolatos egyes műveleteket 1967. májusa óta computerrel végeztetik. Ez a munka a kifejezetten kis gépekre /ODRA, ZAM/ tervezett bibliográfiai tájékoztatási /INBI = Informacja Bibliograficzna/ program keretében készül.

A numerikus computereket jelenleg döntően a gazdasági élet irányításában alkalmazzák, de előreláthatóan a tájékoztatási munkában is felhasználásra kerülnek. Figyelembe kell venni azonban a gazdasági követelményeket is.

A jövő feladatai:

1. az említett bibliográfiai bulletin készítésével kapcsolatos néhány művelet automatizálása;
2. időszakonként tárgyszavas indexek kiadása;
3. a dokumentumgyűjteményre vonatkozó statisztikai adatok gépi uton történő elkészítése;
4. egy és ugyanazon gyűjteményből különböző szempontok /tárgy, nyelv, megjelenési idő stb./ szerinti bibliográfia készítése.

A rendszert kifejezetten kis computerekre /melyek a tájékoztatási központok számára könnyen hozzáférhetők/ tervezték; az információ-hordozó a lyukszalag. Az osztályozás alapját az Intézetben már több éve használt, a dokumentációs kartotékok rendezésére kidolgozott szakrendszer képezi. Előreláthatólag 2-3 év múlva deszkriptoros rendszerre fognak áttérni. A tezaurusz kialakítás azonban e szakterületen a fogalmak tisztázatlansága miatt még nehézségekbe ütközik.

Az INBI rendszer bemenő bizonylatait a bibliográfiai leírást és annotációt tartalmazó kartotékkártyák képezik. A kártyán található:

- az osztályozási jelzet /8 számjegy/;
- a kiadás éve /2 számjegy/;
- a nyelv /1 számjegy/;
- a dokumentumtípus /könyv, cikk, mikrofilm stb./ kódja /1 számjegy/;
- esetleges egyéb adatok.

A terjedelemben nem korlátozott szöveg latin betűjelekkel és különböző nyelveken lehet megadva.

A kártyák anyagát szalagra lyukasztják; a szalagról a gép az egyes dokumentumokat sorszámmal ellátva és megfelelő szakrendben hívja elő, végső, kiadásra előkészített formában.

Ezzel egyidőben egy rövidített információt tartalmazó papírszalag is készül. Ez a szalag további munkák bizonylata. Így például felhasználják az éves index készítéséhez. Kérésre bibliográfiai összeállításokat is készítenek, téma, nyelv, dokumentumtípus vagy kiadási év, esetleg a fenti feltételek logikai kapcsolatai szerint is.

Egy tekercsen mintegy 10 000 dokumentum fér el; az éves növekedés 2500-3000 dokumentum. A rendszer minden kis computeren realizálható; konkrétan a ZAM 41 computerre dolgozták ki.

A bulletin egy számának elkészítéséhez szükséges gépi idő /átlag 250 kartotékkártya és 300 jeles szöveghosszuság mellett/ 10 perc. Az éves index elkészítésének ideje 5 perc. A kb. három évi anyagból bibliográfiai összeállítás készítése: 10 perc.

Az INBI rendszer, mely Lengyelországban első és egyetlen, elsősorban kísérleti és kutatási jellegű. Ennek ellenére igen előnyösen alkalmazható a bulletin elkészítéséhez; segítségével a munka egész hónapra egyenletesen osztható el, a kiadás ideje 5-6 napra és a költségek mintegy 50 %-kal csökkennek.

/Schiff E./

36/68

002.63.053/73/"1967"

Beszámoló az American Documentation Institute 30. évi Közgyűléséről. /A Report on the 30th Annual Meeting of the American Documentation Institute/ - L.L. ALLEN = The Library of Congress Information Bulletin, Appendix, 26.k. 46.sz. 1967.nov.16.

Az American Documentation Institute /Amerikai Dokumentációs Intézet/ október 22-27. között tartotta 30. /1967. évi/ Közgyűlését, New Yorkban, több mint 1000 résztvevővel. A Közgyűlés az ember és a tájékoztatás kölcsönhatásának szintjeit, az információk keletkezésével - feldolgozásukon keresztül - végső felhasználásukig terjedő fo-

lyamatot vizsgálta. A speciális kérdéseket október 24-26-án szakbizottságok vitatták meg.

A tulajdonképpeni Közgyűlést megelőzve október 23-án 3 konzultációs ülősszakot szerveztek a szakértők számára. A tájékoztatási rendszerek elemei, Az elektronikus adatfeldolgozással kapcsolatos elméleti kérdések és Az általánosan elterjedt programnyelvek és rendszerek c. ülősszakok keretében a kérdések egész sorát vitatták meg, kezdve az elektronikus számolóberendezések különféle típusainak funkcionális leírásától, az információátvitel és -visszakérés köréből vett példákkal illusztrált programnyelvek /COBOL, FORTRAN, SNOBOL és PL/I/ értékelő ismertetésén keresztül a költségcsökkentés technikájáig. Az ülősszakok alaphangját S.FURTH a következő előadás címeivel példázta: Nincs idő a dokumentumok tanulmányozására, A tudós és a tudományos adatok stb. Az előadások során szó esett az információk közreadásáról, az információk szétszórásáról, az információk hálózatairól, igényekről és felhasználókról, s a tájékoztatástudomány elméleti alapjairól. Az egyik dolgozat arra a kérdésre keresett választ, hogy fenyegeti-e a computer alkalmazása az egyéni szabadságot, egy másik az ismert MARC /Machine-Readable Cataloging - géppel olvasható katalógizálás/- programnak az információk hálózataival kapcsolatos követelményeit vizsgálta.

Október 25-én az információátvitel és szervezés hagyományos módszereiről, a tájékoztatástudomány segédeszközeiről, az egyének a fejlődő társadalomban betöltött szerepéről, a tájékoztatás és a szervezés összefüggéseiről volt szó. MELCHER, az egyik előadó, azt a kérdést vizsgálta, miként halad a könyvtárgépesítés, különösen a computer alkalmazása. A fejlődés következményeit az emberi munka és a gépek kombinációjának szempontjából elemezte. Megállapította, hogy a munkabérek növekedő, a gépköltségek csökkenő tendenciát mutatnak. Ugyanakkor óvott a gépek kritikátlan értékelésétől és a gépi kapacitás felesleges bővítésétől. Különösen fontosnak ítélte, hogy a gépesítés előtt sor kerüljön a tájékoztatási rendszer ésszerűsítésére.

Október 26-án a biztosítótársaságok információs tevékenységéről, a tájékoztatás és a pszichológia összefüggéseiről, a tájékoztatás nyelvészeti kérdéseiről, az információk áramlásának, feldolgozásának és közreadásának hálózatairól tárgyaltak. Megvizsgálták az információs rendszerek gyakorlati alkalmazásának, az automatikus nyelvelemzésnek, a tájékoztató szolgáltatások és rendszerek értékelésének kérdéseit. Nagy teret szenteltek az osztályozás kérdéskomplexumának. Az egyik tanulmány arra a következtetésre jutott, hogy az indexelés relevancia-fogalmának kvantifikálása valószínűleg nem alkalmazható az információs rendszerek értékeléséhez. Egy másik előadás arra hívta fel a figyelmet, hogy a rendszerek kidolgozásának a rendszer megfelelő teszt-metodikájában elért vívmányokra kell támaszkodnia. M.TAUBER a szabványosítás nehézségeiről, T.HINES a gépi adatfeldolgozás szabványosításának kérdéseiről beszélt.

Az ülősszakon elhangzott előadások a Proceedings of the American Documentation Institute 4. kötetében láttak napvilágot.^{1/}

/Ungvári Gy./

^{1/} Proceedings of the /30./ American Documentation Institute annual meeting. New York, 22-27 Oct. 1967. 4.vol. Levels of interaction between man and information. /New York/, /1967./ VIII. 319 p.

37/68

002.66:001.83:338.911

Az információ mint termelési tényező. /Information som en produktionsfaktor/ - JONSSON, E.T. = Teknisk-Vetenskaplig Forskning, 38.k. 5.sz. 1967. p.144-146.

Az információ szerepét a termelésben a következő egyenlet fejezi ki: Anyag + Energia + Információ = Termék. Iparvállalatoknál - durva közelítéssel - a szellemi dolgozók/munkások számarányával lehetne érzékeltetni az információ részesedését a termelési költségekben. Világszerte megfigyelhető az az irányzat, hogy azonos profilu vállalatok vagy trösztök egyesítik erőfeszítéseiket egy hatékony információs szolgálat megteremtése és üzemeltetése érdekében /pl. az INDOC a nyugatnémet vegyipar területén/. Az információ hatékonyabbá tételéhez az egyes iparágakon belül a következő két út vezet:

a/ vállalatok és intézetek közötti együttműködés a nyomtatásban megjelent külső információk vonatkozásában /közös elektronikus feldolgozás lehetősége/;

b/ az egyes vállalatokon vagy vállalat-csoportokon belül a belső és külső információ áramlás integrációja. Példaként említhető pl. svéd vállalati könyvtár /több gazdasági ágazatból/ 3 éve funkcionáló együttműködése, mely a következőkre terjed ki:

1. Új beszerzések, valamint gyűjtőköri témajegyzékek összeállításának cseréje.
2. Rövid irodalomkutatások szolgáltatása, pl. referátumkartonok lemásolása útján a tagintézetek dolgozói számára.
3. Kölcsönös gyorsinformáció telefonon, telexen.
4. Nehezen hozzáférhető dokumentumok kölcsönzése vagy gyorsmáslása.
5. Tapasztalatcsere munkamódszerekről.
6. Közvetlen kapcsolatok létrehozása /közvetítése/ az egyik vállalat szakemberei és a másik vállalat vevőköre között.

/Sperlágh S./

38/68

022.94

Gépesített eljárások kérelmek továbbítására és könyvek kiszállítására. /Mehanizacija procesa shvatanja i transportiranja knjige/ - TJUTINA, I.F. = Informacija o Bibliotekama i Bibliografiji za Rubezom, 1967. 3./20./ sz. p.9-13.

A nagykönyvtárak raktáraiban egymillió kötet tárolásához legalább 5000 négyzetméternyi alapterületre van szükség, és a szállítási utak hossza vízszintes és függőleges irányban összesen 400 m lehet.

A kéréslapokat sok könyvtárban csőpostán továbbítják egy központi elosztóból a raktár különböző pontjaiba. Minthogy azonban az ilyen csőhálózatot nem lehet mindig az épületben elhelyezni, egyes könyvtárakban egyetlen csővezeték szolgál ki minden munkahelyet, és a kéréslapot tartalmazó tok két gyűrűje közötti távolság beállításával lehet a küldeményt irányítani. Ugyanilyen jól használható újabban a sokkal egyszerűbb felépítésű, tok nélküli csőposta is, amelyet például a zürichi műegyetem könyvtárában alkalmaznak, ahol az olvasó a kéréslap alapján a kért könyvet átlagosan hat perc alatt megkapja.

A kanadai Vancouver közkönyvtárában villamos írógépek továbbítják a raktárba az olvasók kérését. A delfti műszaki egyetem könyvtárában katalógustermében telefonkészülékeket állítottak fel, és a könyv raktári számának tárcsázásával fejezheti ki az olvasó a kívánását; a raktárban megszólal egy csengő, és a kért könyv adatait lámpák jelzik. A jelzés addig ismétlődik, amíg az ügyeltes raktárkezelő az igényt ki nem elégíti. Ennek az ún. bibliofon készüléknek a bevezetésével az olvasó várakozási ideje 1-4 percre csökkent, de a könyvtár 300 000 kötetéből e célra egyelőre csak 120 000-et dolgoztak fel, és a vezetéken egyidejűleg csak egy kérés továbbítható.

A könyvtárközi kölcsönzésekhez újabban nagyon elterjedt a táv-épíró alkalmazása.

A könyvek vízszintes irányú továbbítására szállítoszalagokat szerelnek a padlóra, a falakra vagy a mennyezetre. A könyveket függőleges irányban liftek emelik fel és spirális pályán csuszátják le, de vannak olyan könyvtárak is, amelyekben a szállító berendezések a könyveket átrakás nélkül továbbítják a végállomásig. A detroiti nyilvános könyvtár berendezése 18,3 m/min sebességgel óránként 420 könyvet szállíthat.

/Szabó Gy./

39/68

025.173:025.29

A nehezen hozzáférhető szakirodalom beszerzése. /Anskaffning av sväratkomlig litteratur/ - MAGNUSSON, K. = Tidskrift för Dokumentation, 23.k. 6.sz. 1967. p.73-75.

Az USA-ban megjelenő évi kb. 50 000 db kutatási jelentés nyilván-tartásával és terjesztésével az 1964-ben alakult Clearinghouse for Federal Scientific and Technical Information foglalkozik. Ez a szerv indexeket ad ki és mikrofilmeket bocsát rendelkezésre. A központilag finanszírozott amerikai kutatóintézetek jelentéseit a Monthly Catalogue of US Government Publications közli. Ezenkívül különböző directory-k ajánlhatók. A skandináv országok ipari és kutató szervei, valamint az USA és Kanada közti kapcsolatok elmélyítésére információs szinten alakult Washingtonban a Scandinavian Documentation Center /SCANDOC = Skandináv Dokumentációs Központ/, mely többek között a nehezen beszerezhető dokumentumok felkutatásával is foglalkozik, sőt, japán, kínai és orosz nyelvű irodalmat is felkutat a legjobban felszerelt amerikai könyvtárakban és azok fordítását is elkészítteti. Svéd viszonylatban a SCANDOC főirodája a Mérnöki Tudományok Akadémiája /Ingeniörs Vetens-

kapsakademien = IVA/. Problémát jelent az egyetemi doktori disszertációk beszerzése is. Az USA-ra nézve segítséget jelent az Ann Arbor-i University Microfilms által kiadott Dissertation Abstracts, Európában azonban nem létezik ilyen központi szerv. A kongresszusi beszámolók, konferencia jelentések beszerzésére az IVA a svéd követségek at-taséit mozgósította.

/Sperlágh S./

40/68

025.3:651.838.4

Lyukkártyás olvasókartoték. /Läsarkartotek på hållkort/ - HOLM-BERG, B. = Tidskrift för Dokumentation, 23.k. 6.sz. 1967. p.83-86.

A svédországi Sandviken Vasmű könyvtárában viszonylag olcsó lyukkártyás olvasókarton-nyilvántartást vezettek be. A módszer lehetővé teszi különböző jegyzékek kiírását gépi uton, melyek megmutatják, mely folyóiratokra fizet elő a könyvtár, az egyes szakemberek melyik folyóiratokat kívánják folyamatosan tanulmányozni, mely osztályok dolgozzák fel az egyes folyóiratokat, az egyes témacsoportokban milyen folyóiratok állnak rendelkezésre stb. A rendszer 80 oszlopos lyukkártyán alapul és IBM 084-es lyukkártyarendezőgépet, IBM 447-es táblázógépet és IBM 519-es kiíró egységet alkalmaznak. Az un. címkartonra felviszik a folyóirat címét, számkódját, szakterületét, lelőhelyét és esetleges egyéb adatait, a személyi kartonra pedig - a válalat személyzeti kartotékjából kivonatolva - a személyi sorszámot, a nevet és részleg kódját. Ezután az un. olvasókartont a személyi karton információinak a címkartonba való csoportos lyukasztatásával állítják elő. A rendszer alkalmas a vezető káderek számára szolgáló információk nyújtására, beosztottak olvasási hajlamát illetően.

/Sperlágh S./

41/68

025.3:651.838.4:681.327.45

Gépi lyukkártyák alkalmazása külföldi könyvtárakban. /Primene-nie v zarubezsnih bibliotekah perfiokart masinnoj szortirovki/ - AZGAL'DOV, É.G. = Informacija o Bibliotecnom dele i Bibliografii za Rubesom, 1967.3./20./sz. p.3-9.

Könyvtárakban és tájékoztató intézetekben főképpen a 80-oszlopos gépi lyukkártyák terjedtek el. A tapasztalatok szerint 75 000 tétel-nél nagyobb állomány feldolgozásához a lyukkártyagépek már nem válnak be. Viszont lyukkártyákon tárolt információ átvihető egy computer mágneses tárolójára, és ezáltal sokkal nagyobb működési sebességgel további logikai műveleteket is el lehet végezni. Az elektronikus adatfeldolgozás azonban különleges szakképzettségű személyzetet, bo-nyolult programozást és rendkívül drága berendezéseket igényel, ami megnehezíti bevezetését. Ennek ellenére az USA-ban sok egyetemi könyv-tár már computerrel dolgozik, de ahol ezekre a gépekre bémunkát is vállalnak, többnyire nem tudják kihasználni az új rendszer előnyeit.

A lyukkártyás rendszerek jól felhasználhatók könyvmegrendelések kiírásához, katalógusok, bibliográfiák összeállításához, kölcsönzések

nyilvántartásához stb. A hagyományos osztályozás helyett ilyenkor többnyire tárgyszavas osztályozást alkalmaznak.

Az USA-beli Maryland állam egyetemének könyvtáraiban ügyes eljárást dolgoztak ki az állománygyarapítás egyes műveleteinek gépesítésére. Az új könyvet igénylő olvasó 80-oszlopos lyukkártyára írja kívánságát, miközben - indigó alkalmazása nélkül - egyúttal négy másolat is készül. Egy másolatot a rábélyegzett dátummal visszaadnak az igénylőnek, egyet behelyeznek egy kartotékba, a többi példányt továbbítják a könyvbeszerző osztálynak; itt megállapítják, honnan kell beszerezni a könyvet, és az egyik példány elküldésével értesítik az igénylőt, hogy kívánságát teljesítik. A további munkák gépesítésével óránként 675 megrendelést tudnak kiírni. Ugyancsak géppel katalóguscédulákat állítanak ki a megrendelt könyvekről, és hetenként egyszer összesítő jegyzékeket is készítenek. Az igénylő a könyv beérkezéséről értesítést kap.

Ez a rendszer más munkák gépesítésére is alkalmas: KWIC-indexek készülnek, egyéni lyukkártyákat állítanak ki az olvasót érdeklő irodalomról stb.

Sok könyvtárnak olcsóbb kötetkatalógusok készítése, mint kartotékkatalógusok fenntartása, különösen, ha több fióktípusa is van. E célra többnyire számítógépet használnak. A tételeket szerzők, címek és tárgykörök szerinti csoportosításban három változatban sokszorosítják. A gép kölcsönzési kartonokat is készít.

Bibliográfiák és katalógusok összeállításához nagyon jó módszernek látszik az előzetesen összeállított lyukkártyák lefényképezése is; egyes fotoautomatákkal óránként legalább hétézer lyukkártyát lehet filmre venni.

Lyukkártyás gépekkel állítják össze a Minnesota állam szakkönyvtáraiban meglévő folyóiratok központi katalógusát.

Végeredményben megállapítható, hogy lyukkártyás gépekkel igen sok könyvtári munkát lehet elvégezni, de komplex gépesítés még nagyon kevés könyvtárban van.

/Szabó Gy./

42/68

05:519.25

Az időszakos kiadványokban közzétett munkák eloszlásának kvantitatív leírása matematikai modellezés alapján. /O modelirovani količesztvennih zakonov razpredelenija publikacij v periodičeszkij izdanijah/ - KOZACSEKOV, L.Sz. - HURSZIN, L.A. = Naucno-Tehniceszkaja Informacija, Szerija 2. 1967. 9.sz. p.3-9.

A szakirodalomra vonatkozó, szórási törvény egyik megfogalmazása /MIHAJLOV, A.I. - CSERNŰJ, A.I. - GILJAREVSKIJ, R.Sz.: Osznovij naucnoj informacii. Izd-vo Nauka, 1965./ szerint egy téma irodalma úgy oszlik el folyóiratokra, hogy az egész irodalomnak mintegy 1/3-a a kérdéses tárgykör folyóirataiban /A/, további 1/3-a a rokon területek

folyóirataiban $\frac{B}{C}$, utolsó $\frac{1}{3}$ -a pedig egyéb folyóiratokban $\frac{C}{A}$ jelenik meg. Az irodalom $\frac{1}{3}$ -át $\frac{A}{C}$, $\frac{2}{3}$ -át $\frac{A}{C} + \frac{B}{C}$ és $\frac{3}{3}$ -át $\frac{A}{C} + \frac{B}{C} + \frac{C}{C}$ tartalmazó folyóiratok száma közötti arány:

$$\underline{A} : \underline{A} + \underline{B} : \underline{A} + \underline{B} + \underline{C} = 1 : \underline{n} : \underline{n}^2.$$

Ennek alapján a téma teljes irodalmát magában foglaló folyóiratok $\underline{T}$ teljes száma:

$$\underline{T} = \underline{A} + \underline{B} + \underline{C} = \frac{\underline{A} + \underline{B}^2}{\underline{A}}$$

Az így levezethető összefüggés ellenőrzésére kísérleti irodalomkutatásokat végeztek az automaták elmélete, a műveletkutatás és a matematikai gazdaságtan területén. Az eredmények nem igazolták az előbbi felosztás helyességét. Ezért a továbbiakban folyóiratokat már nem osztották fel három csoportra, hanem a közzétett releváns cikkek csökkenő $\underline{d}$ száma szerint rendezték és sorszámozták a folyóiratokat. Ebben a sorrendben egyre több folyóirat figyelembevételével összeadták a feltárt cikkek számát $\underline{d}_1 + \underline{d}_2 + \dots = \underline{D}$, és az eredményt grafikusán ábrázolták. A figyelembe vett folyóiratok számának logaritmus $\ln \underline{n}$ függvényében a feltárt cikkek $\underline{D}$ teljes száma a

$$\underline{D} = \underline{a} + \operatorname{tg} \varphi \cdot \ln \underline{n} \quad /1/$$

közelítő összefüggés szerint lineárisan növekedett $\underline{a}$ az első folyóirattól kiirt cikkek száma, φ a közelítő egyenes hajlásszöge/.

Az egy-egy folyóiratban megtalálható releváns cikkek $\underline{d}$ száma a folyóirat $\underline{n}$ sorszámtól függ, vagyis

$$\underline{d} = f/\underline{n}, \quad /2/$$

és e függvény integrálásával kapható meg a feltárt cikkek teljes száma:

$$\underline{D} = \int f/\underline{n} / d\underline{n} \quad /3/$$

Az $/1/$ és a $/3/$ kifejezés differenciálásával egyrészt a

$$\frac{d\underline{D}}{d\underline{n}} = \frac{\operatorname{tg} \varphi}{\underline{n}},$$

másrészt a

$$\frac{d\underline{D}}{d\underline{n}} = f/\underline{n} = \underline{d}$$

összefüggés vezethető le, tehát

$$\underline{n} \underline{d} = \operatorname{tg} \varphi.$$

Következésképpen az időszakos kiadványok rendezett halmazában egymást követő kiadványokból kiadódó releváns cikkek $\underline{d}$ száma egy

egyenlő oldalú hiperbola szerint csökken, és e hiperbola $\lg \rho$ paraméterét az utolsó, már csak egy releváns cikket tartalmazó kiadvány N sorszáma adja meg, mert $d = 1$ és $n = N$ behelyettesítésével

$$\lg \rho = 1 \cdot N.$$

A korlátozott időszakokra /pl. 8-10 évre/ érvényes hiperbolikus összefüggés a szerzők szerint az információ koncentrálódására /nem pedig szóródására/ jellemző és az eloszlás sztatikus viszonyait írja le. A tudományok fejlődésével, az újabb irányzatok megjelenésével együtt az információáramlás is változik. Az ilyen dinamikus viszonyok vizsgálatához célszerű bevezetni az

$$E = - \sum_{i=1}^N \frac{d_i}{D_N} \ln \frac{d_i}{D_N}$$

entrópiát, amelynek kifejezésében $N = a D_N$ releváns cikket tartalmazó kiadványok, d_i = az i -edik kiadványban közzétett releváns cikkek száma. Ebben az értelmezésben N a rendszer állapotainak a száma, d_i/D_N pedig az információkoncentrálódás valószínűsége egy-egy ilyen állapotban.

A rendszer dinamikájára jellemző entrópia annál nagyobb, minél egyenletesebben oszlik el az információ a folyóiratokban. Nulla az értéke, ha minden információ egyetlen kiadványban jelenik meg, és N növekedésével akkor éri el a maximumot, amikor már minden kiadványban azonos valószínűséggel találhatók releváns cikkek. Ennek a maximumnak az értéke nyilvánvalóan

$$E_{\max} = \ln N.$$

A szerzők kísérleti vizsgálatai szerint a műveletkutatásra és a matematikai gazdaságtanra vonatkozó információforrások rendszerének abszolút és viszonylagos entrópiája 1962-ben maximumot ért el, és azóta évről évre csökken, amiből az információk koncentrálódására lehet következtetni.

/Szabó Gy./

43/68

338.962 IIM
338.965
681.3

Hófehérke és a hét törpe. A monopólium és a konkurrencia néhány dialektikus vonása a computeriparban. /Schneewittchen und die sieben Zwerge. Einige Aspekte der Dialektik zwischen Monopol und Konkurrenz in der Computerindustrie/ - HEUER, K. = Forum, 1967. 1.sz. júl. p.4-7.

Az IBM /International Business Machines Corp./ vezető helye a computeriparban és hét legnagyobb amerikai versenytársával /General

Electric, Sperry Rand Corp. Univac - ez a cég a Remington Rand-ba olvadt be -, Radio Corp. of America, National Cash Register Comp., Borroughs Corp., Honeywell Corp. és Control Data Corp./ folytatott éles konkurrencia miatt a szakmában ezeket a cégeket a "Hófehérke és a hét törpe" néven emlegetik. Az IBM állítja elő az Amerikai Egyesült Államok computertermelésének 75 %-át /1963-ban még 90 %-át szolgáltatotta/.

A vezető pozíció megtartására irányuló törekvés az IBM-et új eredmények elérésére sarkallja a tudományos kutatás terén. Minthogy a többi versenytárs ugyancsak pozíciójuk javítására törekszik a computeriparban, a monopólium és a verseny öt sajátos vonása mutatható ki.

1. Az IBM piaci uralmának fenntartása érdekében kénytelen szakadatlanul résztvenni a tudományos-műszaki fejlesztésben, ami roppant nagy kutatási-fejlesztési költségráfordításokkal jár. /Az 1964. évben az IBM "research and development" ráfordítása 180 millió \$ volt./

2. A piacokból viszonylag kisebb mértékben részesülő vállalatokat a magas monopolprofit lehetősége a kutatási és fejlesztési ráfordítások növelésére sarkallja.

3. A vezető vállalatok monopolhelyzete a rangsorban hátrább álló vállalatokat időleges egyesülésekre és részleges munkamegosztásra készíti. A Siemens konszern és a Radio Corp. of America az 1964. évben 10 évre szóló megállapodást kötött egymással. Ebben a megállapodásban a szabadalmak és információk kölcsönös cseréjét, amerikai alkatrészek és félkészgyártmányok német felhasználását, valamint a programnyelvek kialakítása terén munkamegosztást írnak elő. Hasonló termelési kooperációs megállapodás jött létre a svéd Facit AB és a japán Hayakawa konszern között.

4. Verseny folyik a computerbérlet /a computer mintegy 80-90 %-a nem eladás, hanem bérbeadás útján nyer hasznosítást/ kezelőszemélyzetének oktatásáért, a programozók oktatásáért, a szerviz szolgáltatásokért, az állami megrendelők megszerzéséért /az Amerikai Egyesült Államokban a szövetségi kormány a legtekintélyesebb vevő/, a bérleti szerződés kedvezőbb feltételeiért stb.

5. A piaci pozíciók javítását célozzák az olyan tőketranzakciók, amelyek beleszólást tesznek lehetővé más vállalatok vezetésébe. Példá erre a General Electric eljárása, amely a francia Compagnie des Machines Bull és az olasz C. Olivetti SPA írógépgyártó cégeket vásárolta meg. A tőketranzakció másik fajtája európai leányvállalatok alapítása. Ilyenek az IBM Deutschland vagy a Remington Rand GmbH. A tőketranzakció további fajtája a részvények felvásárlása, így a Control Data Corp. 2 millió \$ értékű Electrofact NV /holland/ részvényt vásárolt fel.

E körülmények, különösen az IBM és a General Electric pozíciójának megerősödése az európai piacon, a gazdasági erőviszonyok bizonyos polarizálódását eredményezte. Ez, a szerző nézete szerint, egyrészt az európai országok computeriparának integrációját fogja eredményezni, másrészt szükségessé teszi, hogy az európai computeripar hosszú távra

felvegye a küzdelmet a szakemberek kivándorlása /brain drain/ ellen az Amerikai Egyesült Államokba.

A tudományos-műszaki forradalom hatása a computeriparra végül még olyan koncepcióbeli változásokat is eredményezett, amit legjobban az amerikai "from scientific management to management science" /a tudományos vezetéstől a vezetéstudományhoz/ kifejezés világít meg. E formula a vezetéstudomány nagymérvű fejlődésének elismerését, vagyis az "operations research" /operációkutatás/ súlyának jelentős növekedését illusztrálja.

/Vida S./

44/68

347.772.028.96

Védjegyekre vonatkozó információs források. /Isztocsniki informacii po tovarnüm znakam/ - KISZELEV, O.M. - LEVKOVSKAJA, I.Sz. = Voproszú Izobretatelsztva, 1967. 10.sz. p.34-43.

A védjegyekre vonatkozó információk a védjegy-lajstromozási kérelem elbírálása során ugyanolyan jelentősége van, mint a szabadalmi információk a szabadalom-engedélyezési eljárás alkalmával. Fontos szerep jut a védjegyekre vonatkozó információs forrásoknak védjegybitorlási ügyekben, új védjegyek kialakítása alkalmával, valamint a kereskedelmi viszonyokról való tájékozódás során.

A védjegyekre vonatkozó információs források két fő típusa különböztethető meg: hivatalos információ /lajstromozó hatóságok közlönyei/ és kereskedelmi információ /prospektusok, katalógusok, vállalati hirdetések/. E két fő típus megkülönböztetése mellett azonban információs forrásként szerepelhet maga a védjegy vagy a csomagolás is.

A védjegy leírása önmagában másodlagos dokumentumnak tekinthető, amely hasonló az elsődleges dokumentumról készített annotációhoz vagy referátumhoz. A védjegylajstrom jogi vonatkozású adatai /a védjegy leírása nélkül/ hasonlóképpen önálló másodlagos dokumentumnak tekinthetők, amelyek a bibliográfiai adatokhoz hasonlíthatók.

Az információs munka szempontjából a védjegyek feldolgozásakor a következőkre kell figyelemmel lenni:

- védjegyes áruk és szolgáltatások árjegyzékai;
- szóvédjegyek betűrendes és fonetikus mutatói;
- szóvédjegyek végződésai alapján összeállított mutatók;
- ábrás védjegyek motívumai szerinti mutatók;

kisegítő katalógusok /időrendi katalógusok, szabad jelzések katalógusa, megszünt védjegyek katalógusa, általánosan ismert és világhírű védjegyek katalógusa/.

A következőkben néhány fontosabb ország védjegyközlőnyeit sorolja fel:

SZOVJETUNIO:

Izobretenija, Promislennije Obrazci, Tovarnije Znaki;

LENGYELORSZAG:

Wiedomosci Urzedu Patentowego;

CSEHSZLOVAKIA:

Ochranne Znamky a Chranene Vzory;

NAGY-BRITANNIA:

The Trade Marks Journal;

OLASZORSZAG:

Bolletino dei Brevetti per Invenzioni, Modelli e Marchi;

AMERIKAI EGYESULT ALLAMOK:

The Official Gazette of the United States Patent Office;

FRANCIAORSZAG:

Bulletin Officiel de la Propriété Industrielle Marque de Fabrique et de Commerce;

NEMET SZOVETSÉGI KÖZTÁRSASAG:

Warenzeichenblatt;

SVÉDORSZAG:

Registreringstidning för Warumärken;

JAPÁN:

Szjoho-Koho;

NEMZETKÖZI IPARJOGVÉDELMI UNIO, GENFI IRODÁJA:

Les Marques Internationales.

/Vida S./

45/68

681.322:801.5

A szófaj meghatározása betűkódok alapján. /O vozmoznoszti opredelenija grammaticseszkij klaszszov po bukvennum kodam szlov/ - BELO-NOGOV, G.G. - DAVÜDOVA, I.M. = Naucsno-Tehnicseszkaja Informacija, Szerija 2. 1967. 8.sz. p.20-26.

Az automatikus szövegelemzésen alapuló visszakeresést nagyon megnehezítik azok a szavak, amelyeket az elektronikus berendezés nem talál meg a maga gépi szótárában. Minthogy a mondatnyi viszonyok tisztázásához többnyire már a szófaj ismerete is elegendő, a szerzők meg-

vizsgálták, milyen mértékben lehet következtetni a szófajra a szó utolsó betűiből. Megállapították, hogy az orosz szavak végén lévő utolsó betűből 0,635, két utolsó betűből 0,837, három utolsó betűből 0,928, négy utolsó betűből 0,974, öt utolsó betűből pedig 0,976 valószínűséggel határozható meg a szófaj, és hogy ehhez a meghatározáshoz ezekben az esetekben sorra 31, 481, 1137, 3184, illetve 3282 betűkapcsolatot kell jegyzékbe foglalni. Például a b, g, zs, p, r, sz, f, c, cs, s, é betűvel végződő orosz szavak a legtöbb esetben főnevek, az e, i, j, m, o, u, h, ü, ju, ja végződés viszont semmit sem árul el arról, hogy a kérdéses szó melyik szófajhoz tartozik, úgy hogy az utóbbi esetben több betűt kell figyelembe venni a kérdés eldöntéséhez. A táblázatokba foglalt eredmények alapján az algoritmust egy M-20 típusú elektronikus digitális számológépre dolgozták ki. A szófaj meghatározása 367, a szóto leválasztása 371 utasításból álló programot igényelt. A kísérlet kedvező eredménnyel járt.

/Szabó Gy./

